

سخن

گزارشی از جغرافیای تولید مقاله‌های منتشر شده در ۶۰ شماره «فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی»

آگاهی از مبدأ مقاله‌هایی که در کشور تولید می‌شود، پیش‌زمینه مطالعاتی است که به طراحی نقشه علمی کشور یاری می‌رساند. این نوع مطالعات می‌تواند در سطح کلان (کل مجله‌ها)، در سطح متوسط (مجله‌های منتشر شده در یک حوزه موضوعی خاص) و یا در سطح خاص (مبدأ مقاله‌هایی که در طول زمان در یک مجله منتشر شده است) مورد توجه قرار گیرد. چند پیش‌زمینه برای دستیابی به این آگاهی ضروری است: (۱) درج محل تولید مقاله در زیرنویس یا در هر جای دیگر مقاله که منتشر شده باشد؛ دسترسی به همه شماره‌های منتشر شده مجله از ابتدا تا به حال ممکن باشد؛ اراده پژوهشی لازم برای پرداختن به ریزه‌کاریهای این نوع پژوهش تقویت و بودجه پرداختن به این گونه کارها تدارک دیده شده باشد.

آگاهی از مبدأ مقاله‌هایی که در کشور تولید می‌شود، داده‌های سودمند دیگری را برای آگاهی از موارد زیر فراهم می‌آورد: توزیع پراکندگی تولید مقاله‌ها بین مکانها و سازمانها (مثلا استانها و شهرها)، انواع دانشگاه‌ها (موسسات آموزشی وابسته به علوم، پزشکی، آزاد، پیام نور و مراکز غیر دانشگاهی دیگر) (۲) مراکز پرتولید (مراکز هسته)، پژوهشگران پرتولید (افراد هسته) (۳) سهم اختصاص داده شده هر مجله به نویسندگان و مراکزی که مقاله‌ها در آنها تولید شده است.

پیامهای ریزتری که از این نوع مطالعات ممکن است بیرون آید، عبارت است از: (۱) شناسایی موقعیتهای مکانی و نوع سازمانهایی که تولید علم در آنها نهادینه شده است. این مورد می‌تواند برانگیزنده پرسشهایی مانند پرسشهای زیر باشد: چه مؤلفه‌هایی به نهادینه شدن تولید علم در این مکانها یا مراکز یاری رسانده است؟ خصوصیات آن

مؤلفه‌ها چیست؟ چگونه به وجود آمده‌اند؟ چگونه رشد یافته‌اند و چگونه پایدار شده‌اند؟ کدام یک از پشتوانه‌های علمی، حقوقی یا اداری، به بروز و باروری این مولفه‌ها یاری رسانده‌اند؟ (۲) ویژگی‌های سردبیران و اعضای هیئت تحریریه مجله‌ها، شامل سابقه علمی؛ مدت زمان مسئولیت و توان ارتباطی آنها، چه تاثیری بر بهره‌گیری از امکانات محلی، منطقه‌ای و کشوری داشته است. پرتولیدی سازمانها و افراد منتشرکننده مقاله‌ها در یک مجله، ویژگی واقعی تولید علم در آن حوزه است یا خود محوری، آشنا محوری یا رابطه محوری سردبیران و اعضای هیئت تحریریه؟

این متن نمونه‌ای از این نوع مطالعات است که سطحی خاص را در نظر داشته است و به تحلیل آماری مبادی مقاله‌های منتشر شده در فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی با همه اطلاعاتی که می‌تواند به هریک از پرسشهای بالا برای این مجله خاص پاسخگو باشد، پرداخته است. به دلیل محدودیت صفحات «سرسخن»، تنها به برخی از پرسشهای بالا که آشکارتر است، پرداخته می‌شود. علاقه‌مندان می‌توانند با نگاهی دقیق‌تر به آمارهای ارائه شده در جدولهای این متن، پاسخ بسیاری از پرسشهای خود را در این زمینه استخراج کنند.

اولین شماره فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی در پائیز سال ۱۳۷۶ منتشر شد. این فصلنامه تا زمستان ۱۳۹۱ تعداد ۶۰ شماره منتشر کرده است. از شماره ۱ تا ۱۹ (پائیز ۱۳۸۱) فصلنامه بدون درجه خاص علمی، از شماره ۲۰ تا ۳۵ (زمستان ۱۳۸۱ تا پائیز ۱۳۸۵) با درجه «علمی - ترویجی» و از شماره ۳۶ تا ۶۰ (زمستان ۱۳۸۵ تا زمستان ۱۳۹۱) با درجه «علمی - پژوهشی» منتشر شده است. در دوره اول که فاقد درجه علمی بوده است ۱۵۷ مقاله؛ در دوره دوم که با درجه علمی - ترویجی منتشر شده است تعداد ۱۲۹ مقاله و در دوره سوم که درجه علمی - پژوهشی بوده است، ۲۹۵ مقاله منتشر شده است.

در دوره اول ۲۱ مکان، در دوره دوم ۳۲ مکان و در دوره سوم ۷۴ مکان به عنوان مبدأ ارسال مقاله برای نشر معرفی شده‌اند. در مجموع، ۸۸ دانشگاه یا سازمان به عنوان مبدأ تولید مقاله‌های منتشر شده از شماره ۱ تا ۶۰ فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی معرفی شده است.

جدول ۱. تعداد و درصد دانشگاه‌ها و سایر واحدهایی که به عنوان مبدأ تولید مقاله، در آدرس نویسندگان درج شده است

پیش از کسب اعتبار		علمی / ترویجی		علمی / پژوهشی		نام دانشگاه‌ها و موسسات
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۴۷/۶۱	۱۰	۲۸/۱۲۵	۹	۳۴	۲۶	دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم
(۱۰ آدرس مربوط به دانشگاه‌های پیام نور که به لحاظ تعداد، یک واحد در نظر گرفته شده‌اند)						
۴/۷۶	۱	۱۲/۵	۴	۱۹/۷	۱۵	دانشگاه‌های آزاد اسلامی
۹/۵۲	۲	۱۸/۷۵	۶	۱۰/۵	۸	دانشگاه‌های وابسته به وزارت بهداشت
		۱۲/۵	۴	۲/۶۳	۲	دانشگاه‌های خارج از ایران
۴/۷۶	۱			۷/۸۹	۶	واحدهای وابسته به کشاورزی
		۳/۱۲۵	۱	۵/۱۲	۴	پژوهشگاه‌ها
۲۸/۵۷	۶	۱۲/۵	۴	۱۰/۵	۸	مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها
		۳/۱۲۵	۱	۶/۵۷	۵	سازمانهای دولتی و غیر دولتی
۴/۷۶	۱	۳/۳۷۵	۳	۲/۶۳	۲	نامشخص
۲۱		۳۲		۷۶		جمع

داده‌های جدول حاکی است، دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم تقریباً نیمی از مقاله‌های منتشر شده در فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی را به خود اختصاص داده‌اند. مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها بیشتر از یک چهارم مقاله‌های این مجله را تولید کرده‌اند و دانشگاه‌های وابسته به وزارت بهداشت، تولید کننده حدود یک دهم از مقاله‌های منتشر شده در این فصلنامه هستند. در کل، دانشگاه‌ها و کتابخانه‌های وابسته به آنها، تولیدکننده حدود ۸۵٪ مقاله‌های منتشر شده در فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی بوده‌اند.

جدول ۲. تعداد آدرسها و درصدهای آنها در سه دوره پیش از کسب اعتبار، دوره «علمی -

ترویجی» و دوره «علمی - پژوهشی»

کل	قبل از تعیین اعتبار		علمی - ترویجی		علمی - پژوهشی		نام دانشگاه‌ها و موسسات	
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۶۸/۳۸	۴۵۲	۶۵/۵۸	۱۰۱	۶۷/۱۷	۸۸	۷۷/۲۸	۲۶۳	دانشگاه‌های وزارت علوم
(۱۰ آدرس مربوط به دانشگاه‌های پیام نور که به لحاظ تعداد، یک واحد در نظر گرفته شده‌اند)								

۶/۹۵	۴۶	۰/۶۴	۱	۳/۰۵	۴	۱۰/۹۰	۴۱	دانشگاه‌های آزاد اسلامی
۴/۰۸	۲۷	۱/۲۹	۲	۶/۸	۹	۴/۲۵	۱۶	دانشگاه‌های وزارت بهداشت
۱/۸۳	۱۲			۶/۱۰	۸	۱/۰۶	۴	دانشگاه‌های خارج از ایران
		۱/۸۳	۱۲	۳/۲۶	۵	۱/۸۶	۷	واحدهای مرتبط با کشاورزی
۱/۵۱	۱۰			۰/۷۶	۱	۲/۳۹	۹	پژوهشگاه‌ها
۱۳/۴۶	۸۹	۲۸/۵۷	۴۴	۱۲/۹۷	۱۷	۷/۴۴	۲۸	مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها
	۱/۰۵	۷		۰/۷۶	۱	۱/۵۹	۶	سازمانهای دولتی و غیر دولتی
۰/۹۰	۶	۰/۶۴	۱	۲/۲۹	۳	۰/۵۳	۲	نامشخص
۶۶۱		۱۵۴		۱۳۱		۳۷۶		جمع

فزونی تعداد آدرسها بر تعداد مقاله‌ها به دلیل وجود نام بیش از یک دانشگاه یا مؤسسه در پانویس مقاله‌هاست. آشکار است که این مورد هنگامی رخ داده است که مقاله‌ای بیش از یک نویسنده داشته و هر نویسنده نام دانشگاه، سازمان یا شهر خود را به عنوان آدرس محل اشتغال یا سکونت اعلام کرده است. گرچه این مورد می‌تواند بیانگر همکاری پژوهشگران وابسته به سازمانهای متفاوت یا ساکن در مکانهای متفاوت باشد و مثبت تلقی شود، در بسیاری موارد چنین نیست، بلکه گزارش تحقیقی که در یک دانشگاه تهیه شده، با راهنمایی یا مشاوره عضو هیئت علمی دانشگاه بوده، اما پژوهشگر یا دانشجو وابستگی خود را به سازمانی دیگر نیز اعلام کرده است.

داده‌های جدول ۲ نیز نشان دهنده سهم بالای دانشگاه‌های وزارت علوم در تولید مقاله‌های فصلنامه است. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نیز به لحاظ مبدأ مقاله‌ها در جایگاه دوم قرار دارند. دانشگاه‌های آزاد اسلامی و وزارت بهداشت، در مجموع با ۱۰٪ کل مقاله‌ها، جایگاه سوم و چهارم را به خود اختصاص داده‌اند.

در جدول ۳، اسامی تک تک دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی و غیر آموزشی که به عنوان مبدأ تولید یا ارسال مقاله معرفی شده‌اند، به تفکیک برای هر دوره از سه دوره مجله ارائه شده است. محتوای این جدول نشان می‌دهد هر یک از گروه‌های تفکیک شده و هر یک از واحدهای داخل هر یک از گروه‌های تفکیک شده در هر یک از سه

دوره، چه جایگاهی در تولید مقاله‌های منتشر شده در فصلنامه دارند. درصد‌های اعلام شده برای هر مورد، درصد در داخل گروه مربوط است. مثلاً ۳۸٪ مقاله‌های تولید شده توسط دانشگاه‌ها را که در شماره‌های علمی - پژوهشی فصلنامه منتشر شده‌اند، دانشگاه فردوسی منتشر کرده است.

جدول ۳. اسامی واحدهایی که به عنوان مبدأ تولید یا ارسال مقاله توسط نویسندگان مقاله‌ها معرفی شده‌اند

قبل از تعیین اعتبار		علمی - ترویجی		علمی - پژوهشی		
دانشگاه‌ها	تعداد	دانشگاه‌ها	تعداد	دانشگاه‌ها	تعداد	دانشگاه‌های وزارت علوم
۷۱/۲۸	۷۲	۵۶/۳۲	۴۹	۳۸	۹۶	دانشگاه فردوسی مشهد
۴/۹۵	۵	۸/۰۴	۷	۱۸	۴۶	دانشگاه شهید چمران اهواز
۹/۹۰	۱۰	۱۳/۷۹	۱۲	۸	۲۰	دانشگاه شیراز
۳/۹۶	۴	۱/۱۴	۱	۷/۱۱	۱۸	دانشگاه تهران
۰/۹۹	۱			۷/۱۱	۱۸	دانشگاه یزد
				۴/۳۴	۱۱	دانشگاه اصفهان
		۴/۵۹	۴	۲/۳۷	۶	دانشگاه شاهد
				۱/۹۶	۵	دانشگاه علامه طباطبایی
		۳/۴۴	۳	۱/۹۶	۵	دانشگاه امام رضا مشهد
		۵/۷۴	۵	۱/۵۸	۴	دانشگاه تربیت مدرس
۲/۹۷	۳		۶	۱/۵۸	۴	دانشگاه بیرجند
				۱/۱۸	۳	دانشگاه تبریز
				۰/۷۹	۲	دانشگاه مازندران
				۰/۷۹	۲	دانشگاه زابل
				۰/۷۹	۲	دانشگاه سمنان
				۰/۷۹	۲	دانشگاه زنجان
۰/۹۹	۱			۰/۳۹	۱	دانشگاه کرمان
				۰/۳۹	۱	دانشگاه شهید بهشتی
				۰/۳۹	۱	دانشگاه خلیج فارس
				۰/۳۹	۱	دانشگاه رازی
				۰/۳۹	۱	دانشگاه مازندران
				۰/۳۹	۱	دانشگاه تربیت معلم آذربایجان
				۰/۳۹	۱	دانشگاه هنر اصفهان
				۰/۳۹	۱	دانشگاه تربیت معلم تهران
				۰/۳۹	۱	دانشگاه قم

۱۰ / کتابداری و اطلاع‌رسانی - جلد ۱۶ شماره ۳

۰/۹۹	۱					دانشگاه بوعلی سینا
۱/۹۸	۲					دانشگاه الزهرا
۱/۹۸	۲					دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان
۶۵/۵۸	۱۰۱	۶۶/۴۱	۸۷	۶۷/۲۸	۲۵۳	جمع
دانشگاه‌های آزاد اسلامی						
		۲۵	۱	۴۱/۴۶	۱۷	دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران
				۲۱/۹	۹	دانشگاه آزاد اسلامی همدان
				۴/۸	۲	دانشگاه آزاد اسلامی کرمانشاه
				۴/۸	۲	دانشگاه آزاد خمینی شهر
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد شیروان
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد رشت
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد قم
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد شیراز
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد تنکابن
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد ابهر
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد شهر کرد
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات خوزستان
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد بردسیر
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد کرج
				۲/۴	۱	دانشگاه آزاد واحد مبارکه
			۲۵	۱		دانشگاه آزاد نیشابور
		۲۵	۱			دانشگاه آزاد اراک
		۲۵	۱			دانشگاه آزاد جهرم
۱۰۰	۱					دانشگاه آزاد قوچان
۰/۶۸	۱	۳/۰۵	۴	۱۰/۹۰	۴۱	جمع
دانشگاه‌های علوم پزشکی						
				۲۵	۴	دانشگاه علوم پزشکی اصفهان
۱۰۰	۲			۱۸/۷۵	۳	دانشگاه علوم پزشکی تهران
				۱۸/۷۵	۳	دانشگاه علوم پزشکی چندی شاپو
۳۳/۳۳	۳			۱۲/۵	۲	دانشگاه علوم پزشکی ایران
۱۱/۱۱	۱			۶/۲۵	۱	دانشگاه علوم پزشکی کرمان
				۶/۲۵	۱	دانشگاه علوم پزشکی گلستان
۱۱/۱۱	۱			۶/۲۵	۱	دانشگاه علوم پزشکی زاهدان

				۶/۲۵	۱	دانشکده مدیریت اطلاع‌رسانی پزشکی
۲۲/۲۲	۲					دانشگاه علوم پزشکی همدان
۱۱/۱۱	۱					دانشگاه علوم پزشکی کاشان
۱۱/۱۱	۱					دانشگاه علوم پزشکی مشهد
						جمع
۱/۳۶	۲	۶/۸	۹	۴/۲۵	۱۶	
				۲/۶۵	۱۰	دانشگاه‌های پیام نور
		۰/۷۶	۱			دانشگاه پیام نور اصفهان
دانشگاه‌های خارج از کشور						
				۷۵	۳	دانشگاه U.M مالزی
		۶۲/۵	۵	۲۵	۱	دانشگاه شفیلد انگلستان
		۱۲/۵	۱			دانشگاه لندن
		۱۲/۵	۱			دانشگاه نیوسوتولز استرالیا
		۱۲/۵	۱			دانشگاه کوئینزلند استرالیا
		۶/۱۰	۸	۱/۰۶	۴	جمع
واحدهای وابسته به وزارت کشاورزی و جهاد کشاورزی						
۱۰۰	۵			۲۸/۵	۲	مرکز اطلاعات و مدارک علمی جهاد کشاورزی
				۱۴/۲۸	۱	پژوهشکده مهندسی جهاد کشاورزی
				۱۴/۲۸	۱	موسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهاد کشاورزی
				۱۴/۲۸	۱	موسسه پژوهشهای برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی
				۱۴/۲۸	۱	مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان
				۱۴/۲۸	۱	دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان
۳/۴۰	۵			۱/۸۶	۷	جمع
پژوهشگاه‌ها						
		۱۰۰	۱	۶۶/۶	۶	پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران
		۰/۷۶	۱			جمع
				۱۱/۱۱	۱	پژوهشگاه علوم فرهنگ اسلامی

۱۲ / کتابداری و اطلاع‌رسانی - جلد ۱۶ شماره ۳

				۱۱/۱۱	۱	پژوهشگاه صنعت نفت
		۱۱/۱۱	۱			پژوهشکده تعلیم و تربیت آموزش و پرورش سیستان و بلوچستان
		۲/۳۹	۹			جمع
مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها						
	۱	۳۶/۲۹	۶	۳۹/۲	۱۱	مرکز اطلاع‌رسانی علوم و فناوری شیراز
		۱۱/۷۶	۲	۲۱/۴	۶	کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
کتابخانه‌های عمومی						
				۳/۵۷	۱	کتابخانه عمومی بجنورد
				۳/۵۷	۱	کتابخانه عمومی تربت حیدریه
				۳/۵۷	۱	اداره کل نوآوری‌های نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
				۳/۵۷	۱	اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه
۸۸/۶	۳۹	۵۲/۹۴	۹	۱۷/۸۵	۵	کتابخانه آستان قدس رضوی
				۷/۱۴	۲	کتابخانه صاحب ابن عباد
۲/۲۷	۱					کتابخانه حسینیه امام رضا
۱/۲۷	۱					کتابخانه خاج عباس تربتی
۱/۲۷	۱					کتابخانه جامع گوهرشاد
۱/۲۷	۱					کتابخانه حسینیه ارشاد تهران
۲۸	۴۴	۱۲/۹۷	۱۷	۷/۴۴	۲۸	جمع
سازمانها: مؤسسات و باشگاه‌ها						
				۳۳/۳۳	۲	سازمان انرژی اتمی ایران
				۱۶/۶۶	۱	دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی
				۱۶/۶۶	۱	باشگاه پژوهشگران جوان
				۱۶/۶۶	۱	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
				۱۶/۶۶	۱	موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه
		۱۰۰	۱			بنیاد دائرةالمعارف اسلامی
		۰/۷۶	۱	۱/۵۹	۶	جمع
		۲/۲۹	۳	۰/۵۳	۲	مقاله‌های بدون محل

در بین دانشگاه‌های وزارت علوم، بیشترین سهم مقاله منتشر شده، به دانشگاه فردوسی مشهد، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشگاه شیراز و دانشگاه تهران اختصاص دارد. از دانشگاه تهران و شیراز به یک اندازه، از دانشگاه شهید چمران دو برابر دانشگاه شیراز و از دانشگاه فردوسی دو برابر دانشگاه شهید چمران اهواز به عنوان مبدأ تولید مقاله نام برده شده است. از بین دانشگاه‌های آزاد اسلامی، از دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران و دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان بیش از سایر دانشگاه‌ها به عنوان مبدأ تولید مقاله‌ها نام برده شده است. کل دانشگاه‌های وزارت بهداشت که از آنها به عنوان مبدأ مقاله‌ها نام برده شده، کمتر از تعداد دفعاتی است که از دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات نام برده شده است.

نام کتابخانه مرکزی آستان‌قدس رضوی و نام مرکز اطلاع‌رسانی علوم و تکنولوژی شیراز، بیش از سایر کتابخانه‌ها به عنوان مبدأ تولید مقاله‌ها نام برده شده است.

کمترین پیامی که از لابه‌لای این ارقام بیرون کشیده می‌شود، این است که واحدهای درگیر در فعالیتهای آموزشی در سطح تحصیلات تکمیلی، به‌ویژه در سطح دکتری، از ظرفیتهای بالاتری برای تبدیل شدن به مبدأ تولید مقاله‌ها برخوردارند. حال، آیا این امر را باید ذاتی آموزشی در سطح تحصیلات تکمیلی دانست یا باید اجبار قانونی و اداری معافیت از آزمون جامع در دوره دکتری، فارغ‌التحصیل شدن در دوره‌های تحصیلات تکمیلی، استخدام شدن به عنوان کارمند یا عضو هیئت علمی، پذیرش در سطح بالاتر تحصیلی و یا ارتقا به مراتب بالاتر دانشگاهی را باید در این امر با ارزش تلقی کرد؟ اینکه هر یک از این موارد چه قدر در تولید مقاله‌ها برای نشر اثرگذارند، و اینکه سردبیران و هیئتهای تحریریه چه مقدار به ارزش مقاله یا فشار وارد شده برای نشر مقاله توجه می‌کنند، موضوعات قابل پژوهشی است که سودمندی آنها برای ترسیم نقشه علمی واقعی کشور، سودمند است.